

HRVATSKA ETNOLOGIJA, ZNANOST O NARODU ILI O KULTURI?

JASNA ČAPO
Institut za etnologiju i folkloristiku
Hrvatska, 41000 Zagreb
Zvonimirova 17

UDK 39: 001. 5
Originalni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 01. 10. 1991.

Autorica preispituje tezu da je starija hrvatska etnologija bila definirana kao znanost o narodu. Nastoji pokazati kako je od početka bila ustanovljena kao znanost o kulturi te da su takvo određenje kao i kulturno-historijski zadatak starije etnologije rezultirali negativnim znanjima o hrvatskome kulturnom identitetu. Za takova istraživanja valjat će revidirati definiciju kulture i cilj istraživanja.

Tekst započinjem citiranjem mišljenja O. Supek o etnologiji u Hrvatskoj, dotično njezina komentara definicije predmeta starije etnologije u Hrvatskoj i obilježja toga predmeta:

"rather than being defined as 'the science of culture' as in the imperial Great Britain in the age of Tylor and the burgeoning USA in the age of Morgan, it was formulated as 'the science of peoples', i.e. ethno-logy" (1988:18), i dalje kako u tako definiranoj znanosti: "'the folk' or 'the people' was a natural, universal and ahistorical category, a bearer of a genuine culture. The latter may become superficially contaminated by foreign influences, but in the essence it always retains its specific expression. Looking for cultural roots, into healthy and distinct life style of common people in the past, served to confirm the people's right to corporate existence and sovereignty in the present" (1988:19).

Čini mi se da hrvatska etnologija nije bila ni definirana ni prakticirana kao znanost o narodima, pa niti u Radića, unatoč njegovim eksplicitnim tekstovima o tome da je etnologija znanost o narodima. Još manje je ta definicija prihvaćena od dva znanstvenika koji su obilježili znatan dio ovostoljetne etnologije u nas - Branimira Bratanića i Milovana Gavazzija. Nadalje, čini mi se neodrživom i navedena ocjena shvaćanja naroda jer upravo su ta dva etnologa pokazala kako narod nije prirodna, univerzalna, niti ahistorijska kategorija; kako je naprotiv, njegova kultura "raznorodna" i spoj različitih kulturnih, etničkih i geografskih struja i utjecaja. Nastojat ću pokazati kako se hrvatski etnolozi ni teorijski ni praktično nisu zauzimali za etnologiju kao znanost o narodu. Pokušat ću pokazati da su oni shvaćali i prakticirali etnologiju kao znanost o kulturi do

te mjere da danas imademo poteškoća pri opisivanju hrvatske kulture (u razlikovnome smislu spram susjednih nam etničkih kultura) i hrvatskoga kulturnog identiteta. Za takova istraživanja valjat će revidirati definiciju kulture i metodologiju njezina proučavanja.

Pogledajmo ponajprije kako možemo očitati Radićev uvodni tekst za Osnovu. Radić kaže da se u etnologiji¹ uspoređuju "život, običaji i vjerovanja svih naroda" i da ta znanost traži "da se nađu općeniti zakoni po kojima narod živi i misli. Tomu su naučnomu poslu dali ime etnologija, nauka o narodima, narodoznanstvo" (Radić 1936 (1897):13). Znanost traži i uzroke tim zakonima, pa nastaju antropologija (istražuje tjelesni ustroj naroda) i psihička antropologija (istražuje duševni život naroda). Iako Radić govori o etnologiji kao o znanosti o narodima, mislim da je iz njegove definicije razvidno kako su glavni predmet etnoloških istraživanja život, običaji i vjerovanja, a da je zajednica u kojoj se oni istražuju narod. Stoga unatoč određenju etnologije kao znanosti o narodima ne možemo tvrditi da kultura - u navedenoj sintagmi "život, običaji i vjerovanja" ili drugdje "život i mišljenje" (str. 17) ne čini glavni predmet istraživanja u etnologiji. Locus je istraživanja kulture narod, a etnologija je komparativna znanost s ciljem iznalaženja zakona (narodnih) kultura.

Slično je motrište zastupao i najznačajniji hrvatski etnolog-teoretičar, profesor Branimir Bratanić, prema kojemu je etnologija znanost o kulturi i o ljudima kao kulturnim bićima. Kako kulture nema izvan zajednice ljudi, to se ona uvijek proučava u okvirima neke zajednice, nekoga ljudskog društva. Prema Brataniću zajednica "koja ima naročito veliko značenje za postanak i razvijanje kulture" jest narod, "što i etimološki opravdava naziv etnologija" (Bratanić 1957:12). I u drugim tekstovima autor ističe narod kao izrazitoga nositelja kulturnih razlika: "po životu i običajima razlikuje <se> već selo od sela, kraj od kraja, a pogotovu narod od naroda ili čitav jedan dio svijeta od drugoga", i dalje: "Između sela i sela razlika je dakako vrlo mala, ali je zato već između naroda i naroda, a pogotovu je velika razlika između još većih ljudskih skupova (na pr. između svih evropskih naroda s jedne strane i afričkih crnaca s druge strane)" (Bratanić 1941:28, istaknula J. Č.). U istome tekstu autor će reći i ovo: "A sve, što je jedan narod stvorio, i način, kojim on taj čovječji život olakšava, popravlja i poljepšava, sve to čini kulturu toga naroda, po kojoj se on razlikuje od drugih naroda..." (ibid., str. 9, istaknula J. Č.).

Svim je navodima zajedničko to da govore o narodu kao o nositelju razlikovne kulture, kao o onoj zajednici u okviru koje nastaju kulturne specifičnosti². Etnologija je, dakle, prema Brataniću znanost o kulturi što se bavi kulturama omeđenima etničkim granicama jer se u etničkim okvirima najviše ističu kulturne razlike³. Kultura je predmet istraživanja, a narod je tek njezin okvir. Narodnoj se kulturi pripisuju obilježja

1 U ovome je tekstu irelevantno autorovo razlikovanje etnografije i etnologije te ga stoga ne primjenjujem.

2 Slično je mišljenje izloženo i u sljedećem navodu: "the nation seems to be the locus of the most markedly distinctive cultures" (Bagby 1963:99). Kao i Bratanić taj autor imade shvaćanje o različitim razinama kulturnih specifičnosti: kod Bratanića te su razine selo, kraj, narod, dio svijeta; kod Bagbyja selo, pleme, nacija, više društava, ali i klasne, profesionalne, dobne grupe, i sl. (Bagby 1963:96-99). Kod obojice je autora narod zajednica s izrazitim kulturnim razlikama.

3 Kako ćemo vidjeti unatoč takome određenju etnologije, autor nam u svojim istraživanjima nije praktično ništa kazao o specifičnostima kulture hrvatskoga naroda

izjednačene, domaće, tradicionalne, nepismene kulture a izjednačuje se sa seljačkom kulturom (Bratanić 1957:13)⁴. Etnologija se prema tome bavi starim domaćim kulturama, njihovim odnosima jedne prema drugoj i prema izvana unešenoj civilizaciji s ciljem rekonstrukcije kulturne povijesti: "Zadatak je historijskoga istraživanja u evropskoj etnologiji, da rekonstruira znatan dio evropske kulturne povijesti. Ovamo ide naročito: a) kulturna povijest pojedinih etničkih zajednica, b) etnogeneza pojedinih naroda (...), c) utvrđivanje i povijest pojedinih formi ili tipova kulture, d) povijest pojedinih kulturnih pojava (geneza, evolucija) i e) doprinos evropske etnologije općoj kulturnoj povijesti čovječanstva" (Bratanić 1957:14). Da bi se taj cilj postigao etnologija nužno prelazi granice samo jednoga naroda, a prema potrebi i granice jednoga kontinenta (ibid., str. 14-15).

Iako autor pretpostavlja da je seljački narod nositelj razlikovne kulture, zbog posebnoga zadatka etnološkoga istraživanja utvrđivanje se razlikovnih narodnih (etničkih) kultura u praksi ne ostvaruje. Cilj je istraživanja rezultirao proučavanjem kulturnih sličnosti ili paralelizama u razvoju narodnih kultura a ne proučavanjem distinktivnih obilježja pojedinih narodnih kultura. Primjer su takovih studija autorovi tekstovi iz 1939. i 1951. godine. To je osobito jasno moguće uočiti na temelju tekstova naplodnijega hrvatskog etnologa-empiričara, profesora Milovana Gavazzija. Ujedno, ti će tekstovi, nadam se, potvrditi polaznu pretpostavku kako starija hrvatska etnologija, kojoj se je predbacivalo izrazito nacionalno obilježje, nije bila narodoznanstvo već 'kulturoznanstvo', te da nije bila u funkciji istraživanja hrvatskoga naroda posebno već južnih Slavena u cjelini.

Ponajprije pogledajmo Gavazzijeve teorijske zapise o etnologiji i o predmetu i metodi njezina rada⁵. U jednome ranijem tekstu Gavazzi (1928) postavlja etnografsku jedinicu kao predmet etnografskoga studija. Definira je kao pojedinačno dobro ili uže povezane skupine pojedinačnih dobara materijalne, socijalne i duševne kulture. Etnografska jedinica može biti determinirana po jednome ili po više kriterija, primjerice geografskome, etnološkome (kulturološkome)⁶, etničkome, jezičnome i rasnome, a proučava se deskriptivno, komparativno ili genetički. Ovo posljednje proučavanje jest ono koje otkriva putove i načine kako se je u prošlosti stvarala, razvijala i mijenjala etnografska sadržina takvih jedinica. O Hrvatima kao o etnografskoj jedinici, dakle etnografskome predmetu uzetome s etničkoga motrišta, Gavazzi kaže ovo: "Glavna je determinanta toga individua etničko-nacionalni momenat: svijest Hrvata o pripadnosti svih njih jednom istom individualitetu hrvatskoga imena. Uz ovu determinantu pristupa

4 Ovdje neću komentirati pojam narod. O njegovu određenju kod Radića, koje je prihvatio Bratanić, vidjeti Muraj (1984). Neću zalaziti niti u autorovo razlikovanje termina etnička grupa i narod-nacija, implicitno primjerice u tekstu iz 1951. godine, no koje nije, koliko mi je poznato, eksplicitno nigdje izloženo. Pojmome narod i etnos kao i pridjeve iz njih izvedene upotrebljavat ću u istome smislu.

5 Zbog nepoznavanja njemačkoga jezika na kojemu je objavljen veliki dio Gavazzijevih radova znatno je sužena mogućnost mojega bavljenja autorovim znanstvenim radom. Stoga se osvrćem samo na tekstove objavljene na hrvatskome jeziku i to na one koji su mi se činili relevantima za teze razmatrane u ovome tekstu.

6 Etnografska se jedinica istodobno i definira i determinira kulturološki: ona je kulturno dobro, ali je i determinirana etnološki (kulturološki). Pored etnološke determinacije autor navodi i druge pri čemu valja reći da nije uvijek posve jasan odnos tih razina determinacije - primjerice etničke i kulturološke, kulturološke i geografske.

ih još nekoliko uzgrednih: za najveći dio Hrvata momenat vjerski (...), pa donekle i momenat etnografsko-kulturni, jer ih vežu u užu zajednicu i neki specijalni etnografski elementi. Ostala obilježja, koja su im svima zajednička, još su manje specifična hrvatska (jezik, ..., pismo ...) (1928:115, istaknula J. Č.).

Nekoliko je zaključaka moguće povući na temelju ovih citata. Ponajprije, i za Gavazzija predmet je etnografsko-etnološkoga istraživanja kultura, odnosno njezina pojedinačna ili skupna dobra. Ona se mogu obuhvatiti s različitih aspekata. Jedno je moguće motrište etničko, tj. proučavanje kulture omeđene etničkom zajednicom. Međutim, iz citata je razvidno da Hrvati čine zajednicu tek "uzgredno" i "donekle" zahvaljujući kulturološkim elementima, tj. zahvaljujući nekim zasebnim, samo njima poznatim kulturnim elementima. Drugim riječima, kultura je tek uzgredno determinirajuće obilježje etničke zajednice. Mislim da možemo reći da Gavazzi ustvari izlaže vrlo suvremeno stajalište danas izraženo barthovskim i postbarthovskim teorijama o nepodudarnosti kulture i etnosa. Istodobno to je stajalište različito od Bratanićeva koji na nekoliko mjesta inzistira upravo na distinktivnosti etničkih kultura, tj. koji ističe kako je narod društvena zajednica s izrazitim kulturnim razlikama spram drugih takvih zajednica.

Iz tako postavljena teorijskoga odnosa etnosa i kulture i genetičkoga zadatka istraživanja, tj. objašnjenja etnografskih elemenata prema njihovu postanju, starini i provenijenciji (Gavazzi 1928 i 1942) proizlazi i analiza kulture hrvatskoga naroda. Općenitije, kulturna se analiza iscrpljuje u sljedećemu: "Kad bi se htjela dati potpuna slika sastava neke kulture i predočiti, kako je ta kultura nastajala, koje je stadije u razvoju kroz prošlost prolazila, trebalo bi zapravo znati odnosno istražiti za svako njezino kulturno dobro do posljednjega: koja mu je starina u toj kulturi, je li u njoj samoj nastalo i kad je nastalo, ili je s druge koje strane primljeno i kad se to zbililo; dalje, koja je bila sudbina pojedinačno svakoga od njih kroz stoljeća u toj kulturi, da li se dalje razvijalo, u kojoj je svezi i odnosu bilo s ostalim elementima proučavane kulture, dokle se održalo, t. j. da li je već nestalo i zaboravljeno ili je još u narodu održano it. d." (Gavazzi 1942:639). Konkretno, pri analizi hrvatske kulture osobita se pažnja poklanja utjecaju različitih kulturnih sfera, geografskoga okoliša i etničkih grupa na hrvatsku kulturu (Gavazzi 1928:115 i 1940:25-26). Ta analiza pokazuje da zbog različitih utjecaja hrvatska kultura nije jednolična, već da je složena od niza elemenata što su u nju ušli iz stranih nekih kulturnih i etničkih sfera i/ili su se razvili pod utjecajem različitih geografskih čimbenika. Bez obzira na (ne)autohtonost pojedinih ili mnogih njezinih elemenata, bez obzira na neujednačenost te kulture u raznim geografskim zonama, značajno je za Gavazzijevo shvaćanje da su svi ti elementi dio hrvatske kulture: ona je sve što u njoj nalazi bez obzira na podrijetlo i starinu. Kako na temelju ovakvih shvaćanja možemo reći da je u starijoj hrvatskoj etnologiji narod bio definiran kao prirodna, univerzalna i ahistorijska kategorija?

Gavazzi nadalje kaže da etnograf-etnolog postiže genetički cilj i na opisani način analizira hrvatsku kulturu "osobito ispređivanjem sa sličnim pojavama drugdje, u srodnih pa i nesrodnih naroda". Naime, tako se mogu "dobiti dragocjene spoznaje o prošlosti ovoga ili onoga etnografskoga elementa, o tome, kako je on mijenjao kroz

stoljeća svoj oblik, ili je - obrnuto - odvajkada ostao jednak; o tome, kako je i gdje je nastala ili se bar prvi put negdje pojavila ona ili ova tvorba, predmet materijalne kulture; uredba socijalnoga života ili drugo što" (Gavazzi 1940:6, istaknula J. Č.). Time se ispunjava dvostruki etnografski zadatak - rekonstrukcija geneze etničkih kultura i rekonstrukcija povijesti (nastanka, mijene i seobe) pojedinih kulturnih elemenata - jedno se postiže pomoću drugoga. U navedenu je citatu izriječkom spomenuto usmjerenje istraživača kulture k istraživanju sličnosti u kulturi, k istraživanju srodnih kulturnih pojava. Time se izravno podupire teza za koju se zalažem, naime, da dosadašnja etnološka istraživanja u nas nisu išla za spoznavanjem razlika u kulturama etničkih skupina, te da je to razlogom što danas skoro ništa ne možemo reći o različitosti hrvatske spram drugih etničkih kultura.

Kod Gavazzija istraživanje kulturnih, posebice etničkih kulturnih razlika nije bitno iz dvostrukoga razloga: zbog toga što kultura tek "donekle" određuje etničku etnografsku jedinicu i zbog cilja istraživanja, tj. traženja povijesti kulturnih elemenata. Kod Gavazzija nema nesuglasja između predmeta istraživanja (kultura u etničkim granicama) i cilja istraživanja (povijest kulturnih elemenata). Predmet i cilj znanosti kao i njezini rezultati usklađeni su; rezultati istraživanja (izdvajanje kulturnih slojeva na temelju usporedbe sličnih elemenata u drugim kulturama) logički slijede iz definicije i shvaćanja predmeta i cilja istraživanja. Kod Bratanića, naprotiv, predmet - razlikovna kultura omeđena etničkim granicama i cilj - kulturna povijest doimaju se protuslovnima; rezultati istraživanja ne ukazuju na razlikovne kulture etničkih grupa kako bismo očekivali iz određenja predmeta, već proizlaze iz cilja istraživanja, tj. svode se na analizu kulturnih slojeva u hrvatskoj kulturi.

Možemo, pače, postaviti i pitanje da li je uopće etnička kultura predmet istraživanja tih dvaju etnologa, odnosno pitanje u kojemu je smislu etnička kultura predmet njihova istraživanja. Ne bi nas smjeli zavarati naslovi njihovih studija - "Oraće sprave u Hrvata" (Bratanić 1939) ili pak različiti pregledi "Etnografije Hrvata" (Gavazzi). Gavazzijevi članci koji u naslovu imaju "etnografija Hrvata" nisu studije hrvatske kulture već su kako to uostalom i naziv kazuje etnografije - dakle prikaz činjeničnoga materijala hrvatske kulture s razdiobom na geografske zone. Etnološke pak studije ne nose pridjev hrvatski nego slavenski (studija iz 1959. godine ili studije objavljene u knjizi "Vrela i sudbine narodnih tradicija" iz 1978. godine). Pridjev slavenski bolje odgovara jer se u svim studijama izjednačuje prahrvatsko s praslavenskim (1928, 1942 i 1988), tj. hrvatska se kultura ne diferencira od kulture ostalih Slavena pa niti južnih (s iznimkom primjerice teksta iz 1959. godine u kojemu se diferenciraju regionalne grupe, pa se govori o iskonskoj kulturi i jezičnoj diferencijaciji naših predaka još u doba njihova zajedničkog života u pradomovini). Slično je i kod Bratanića (1939 i 1951). Dakle, iz praktičnoga istraživačkog rada dvaju autora razvidno je da je locus istraživanja jedna supranarodna kultura, dotično (južno)slavenska kultura. Stoga bismo mogli tek uvjetno potvrdno odgovoriti na pitanje da li je etnička kultura bila predmetom istraživanja hrvatske etnologije: iako su ti autori, osobito Gavazzi, istraživali genezu hrvatske kulture, odricali su joj bilo kakve specifičnosti izjednačavajući njezine starohrvatske elemente sa staroslavenskima.

Pogledajmo napokon konkretne rezultate teorijskoga usmjerenja starije hrvatske etnologije. Rezultate svojih istraživanja Gavazzi je sumirao u prvome i u obnovljenome izdanju jugoslavenske enciklopedije, u poglavlju "Narodna (tradicijska) kultura" (1988:53-57).

Etnografiju Hrvata, dakle opis tradicijske kulture Hrvata prikazuje kulturnogeografski diobom te kulture na tri etnografske pokrajine različite zbog specifičnih ekoloških ("u prirodi samih tih pokrajina") i povijesnokulturoloških uvjeta ("u tradicijama, starim ili novim"): panonsku, jadransku i dinarsku etnografsku pokrajinu. Opis je svakoga područja uglavnom ograničen na aspekte tzv. materijalne kulture⁷ i to na one koje su u izravnoj svezi s tlom na kojemu je ta specifična kultura nastajala (gospodarstvo, selo i seljačka kuća, materijal za izradbu nošnje, i sl.). Etnološku analizu kulture autor daje pomoću kulturnogenetske slike prikazujući slojeve zajedničke trima hrvatskim etnografskim pokrajinama. Pokazuje se od kojih se sve kulturnih slojeva, manje ili više izraženih, sastoji etnografska baština Hrvata: starobalkanskoga, starosredozemnoga, staropanonskoga, staroslavenskoga odnosno starohrvatskoga, turskoistočnjačkoga, apeninskoga, alpskoga, ugarskoga i gradskoga⁸.

Pogledajmo što nam takva analiza može reći o kulturi hrvatskoga naroda: "Pored svih navedenih razlika, i onih među trima etnografskim pokrajinama i onih uzrokovanih različnim udjelom pojedinih kulturnih nanosa na različnim stranama hrvatskoga teritorija, ima ipak i mnogo istovjetnih kulturnih elemenata koji povezuju sve hrvatsko stanovništvo na čitavom tom teritoriju. Takve su npr. tradicije seljačke obiteljske zadruge, različitih oblika kooperativnih običaja (sprege, mobe i mobama sličnih tradicija), nekih običaja, npr. svadbenih (nakoljenče, obilaženje mladenke oko ognjišta ili stola i dr.). U red tih etnografskih oznaka cjelokupnoga hrvatskog područja ide npr. i orijentacija kretanja svagda ulijevo (npr. kod plesanja kolâ), a pogotovu mnogi elementi materijalne kulture (kod prirredbe prediva, pređenja i tkanja, u osnovnom gospodarskom oruđu, gospodarskim poslovima i dr.). Taj etnografski identitet cijele hrvatske ekumene predstavlja u osnovi onaj zajednički stari slavenski sloj, odn. staru hrvatsku kulturnu baštinu koja je sa sjevera donesena i do danas dijelom sačuvana" (Gavazzi 1988:57, istaknula J. Č.).

U navedenom zaključku Gavazzi nabroja one elemente što bi trebali kazivati nešto o hrvatskoj kulturi. Pritom nabrojani su elementi hrvatske kulture zajednički starim Slavenima; to je stara hrvatska kulturna baština donešena sa sjevera, tj. to je ujedno i baština i drugih Slavena. Drugim riječima, autor nam kazuje nešto o Hrvatima kao o Slavenima a ništa o Hrvatima kao o jednoj od slavenskih narodnih skupina i njezinim specifičnostima. Usudujem se reći da provedena istraživanja, i to uglavnom materijalne kulture s geografsko-ekološkoga i kulturološko-genetskoga motrišta, malo toga mogu kazati o obilježjima hrvatske kulture općenito (nabrojano je tek desetak kulturnih elemenata zajedničkih svim Hrvatima) a još manje o specifičnostima hrvatske spram drugih etničkih kultura, dotično spram kultura drugih slavenskih ali i neslavenskih

⁷ Prema autoru materijalna je kultura razmjerno dobro održana te je stoga pogodna za istraživanje (Gavazzi 1959).

⁸ Valja uočiti kako kulturni slojevi sad nose etničke sad regionalne ili geografske nazive, što je u svezi s već prije spomenutim nejasnoćama glede determinacije etnografskih pojava.

naroda. Iz toga proizlazi današnja nemogućnost hrvatske etnologije da kaže što je to hrvatski kulturni identitet (osim pukoga nabranjanja elemenata hrvatske kulture), odnosno što je to u kulturi što karakterizira hrvatski etnos.

Uostalom, možda ništa što nalazimo u hrvatskoj kulturi nije specifično za tu kulturu. No, mislim da je to preuranjeno tvrditi jer to, čini mi se, u dosadašnjim istraživanjima nismo niti pokušali utvrditi. Možda rezultati takovih istraživanja budu negativni; možda potvrdimo Barthovu (1969) a implicate i Gavazzijevu tezu o neistovjetnosti kulture i etnosa, o nedeterminiranosti etnosa kulturom. U tome bismo slučaju trebali revidirati tvrdnju da je narod osobito značajan locus nastanka kulture (cf. Bratanić) ili pak opreznije ustvrditi da ako je tome tako nekad i bilo, tj. ako su etničke kulture nekad i bile distinktivne kulture, da se je to obilježje izgubilo zbog difuzija kulturnih elemenata, migracija stanovništva, i sl..

Ako je etnologiji temeljna odrednica sam pojam etnosa te ako s njime stoji i pada znanost nazvana po njemu (Belaj 1989: 13), onda mislim da predlaganje perspektive različitosti za razliku od dosadašnje perspektive sličnosti⁹, pa i uz opasnost od negativnih rezultata, može biti prinosom etnološkome istraživanju, upravo zbog utemeljene odrednice etnologije -etnosa. Zašto ne bismo pošli od pretpostavke da hrvatska kultura imade neke specifičnosti, zašto ne bismo pokušali tražiti kad se je, kako i po čemu izdiferencirala iz slavenske kulture, tj. kad je i kako nastajao hrvatski etnos i je li pritom imala kakvu ulogu kultura. Uostalom, zašto ne bismo etnološki pokušali istražiti ono svima nam dobro znano opće mjesto da se već na prvi pogled prepoznaje Hrvat od Srbina, Makedonca ili Albanca, da ne spominjemo pripadnike udaljenijih naroda (Engleze, Francuze i sl.); zašto ne istraživati kulturne simbole hrvatskoga naroda i njihovu mijenu kroz prošlost (cf. Nora 1984 i 1986)?

Nužno će za takva istraživanja biti napuštanje paradigme sličnosti, genetskoga pristupa i istraživanja tzv. materijalne kulture, i usmjeravanje prema istraživanju tzv. nematerijalne kulture i prema shvaćanju kulture ne kao atomiziranih jedinica već kao sustava mišljenja, ponašanja i vjerovanja; kulture kao značenja što ih ljudi pridaju svijetu i ponašanjima drugih ljudi (Haviland 1990). Time u hrvatskoj etnologiji nećemo izmišljati "toplu vodu" jer već ju je Radić definirao kao znanost o životu i mišljenju naroda. Dakle, već je Radić dao suvremenu definiciju kulture¹⁰ kao s jedne strane pravila za ponašanje (u Radićevoj terminologiji "kako narod misli") prema kojima članovi određenoga društva usmjeravaju svoje djelatnosti i određuju granice prikladnoga i prihvatljivoga ponašanja (u Radićevoj terminologiji "kako narod živi"), te rezultate tih djelatnosti¹¹. Te aspekte Radić nije izdvajao osim u heurističke svrhe (koje ističe i Gavazzi 1940:7), iako je u kasnijim istraživanjima to heurističko izdvajanje pojedinih

9 Možemo li reći da je pri opisu hrvatske kulture prevladavala sintagma različitosti što je rezultiralo ustanovljavanjem regionalnih hrvatskih kultura, a da je pri usporedbi s drugim kulturama prevladavala sintagma sličnosti što je rezultiralo razaznavanjem kulturnih slojeva što sačinjavaju hrvatsku kulturu?

10 Smatram da činjenica da je Radić vrlo rano definirao kulturu na način na koji se ona danas uobičajeno definira nije dovoljno istaknuta i valorizirana.

11 U jednome tekstu i Bratanić na sličan način razlikuje kulturu. Prema Brataniću kultura su dobra "zapravo tek vanjska slika one prave kulture, one duševne sposobnosti čovječje, koja je tu vanjsku sliku stvorila. Kulturno dakle znači dvoje: sve ono, što je čovjek sebi stvorio za održanje, olakšanje i poljepšanje života, a osim toga i onu duševnu sposobnost, kojom je to stvorio." (Bratanić 1940:27)

aspekata reificirano te je postalo kanonom pojave kulture izdvajati iz cjelokupnoga konteksta.

Promjena u poimanju kulture omogućit će nam i analizu hrvatske kulture, ne u smislu njezine geneze i u njoj prisutnih kulturnih slojeva, nego u smislu njezinih specifičnosti spram drugih etničkih kultura, u smislu istraživanja kulturnih kategorija kojima se pridaje značenje etničkih simbola. Istraživanja nam valja preusmjeriti u ovakvu smjeru:

"If you wished to explain the difference between American and English culture, you would refer to the differences in their attitudes towards authority, towards tradition and class-distinctions, to the emphasis on quantity rather than quality in America, the British love of nature, and so on. And you would illustrate these observations by referring to particular regularities of behaviour, political, social and economic..." (Bagby 1963:109).

Takvim istraživanjem nećemo iznevjeriti temeljnu odrednicu etnologije - etnos. Pače, mislim da ćemo joj pridonijeti jednom važnom dimenzijom njegova proučavanja, a približit ćemo se ne samo Radiću nego i Brataniću:

"Konstatiranje sličnosti kod etnički srodnih grupa, koje gotovo 1400 godina žive zajedno u doticaju (ne samo na svojim granicama nego i posredstvom unutrašnjih migracija), nije ništa neobično i ne daje poticaja za daljnje ispitivanje. Naprotiv sama pojava razlika u istoj situaciji zahtjeva objašnjenje pa je prema tome na razvoj istraživanja metodički od veće vrijednosti" (Bratanić 1951:239)¹².

LITERATURA:

Bagby, Philip, 1963: Culture and History. Prolegomena to the Comparative Study of Civilizations, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

Barth, Frederik (ur.), 1969: Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference, Little, Brown & Co., Boston.

Belaj, Vitomir, 1989: Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama, Studia ethnologica, I, Zagreb, str. 9-17.

Bratanić, Branimir, 1939: Oraće sprave u Hrvata. Oblici, nazivlje, raširenje, Publikacije Etnološkog seminara Sveučilišta u Zagrebu 1, Zagreb.

Isti, 1941: O smotrama hrvatske seljačke kulture, Mala knjižica Seljačke Sloge, 7-8, Zagreb.

Isti, 1951: Uz problem doseljenja Južnih Slavena. Nekoliko etnografsko-leksičkih činjenica, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, I, Zagreb, str. 221-250.

Isti, 1957: Regionalna ili nacionalna i opća etnologija, Slovenski Etnograf, X, Ljubljana, str. 7-18.

Gavazzi, Milovan, 1928: Kulturna analiza etnografije Hrvata, Narodna starina, VII, Zagreb, str. 115-144.

Isti, 1940: Pregled etnografije Hrvata, sv. 1, Klub ABC, Zagreb.

¹² Na koncu, smatram da je potrebno reći da ova razmišljanja nisu potaknuta samo nesretnim ratom u Hrvatskoj 1991. godine, već i praktičnim problemom postavljenim mi početkom ove godine da nešto napišem o hrvatskoj kulturi i hrvatskome kulturnom identitetu.

- Isti, 1942: Etnografski sastav (hrvatskoga sela), Zemljopis Hrvatske, II, Matica hrvatska, Zagreb, str. 639-674.
- Isti, 1959: Sudbina stare slavenske baštine kod Južnih Slavena, Etnološka biblioteka Etnološkog društva Jugoslavije, Beograd.
- Isti, 1978: Vrela i sudbine narodnih tradicija, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Isti, 1988: Narodna (tradicijska) kultura, Enciklopedija Jugoslavije, 5, Zagreb, str. 53-57.
- Haviland, William A., 1990, Cultural Anthropology, Holt, Rinehart and Winston, Orlando, Fl.
- Muraj, Aleksandra, 1984: Teorijsko-metodološke zamisli A. Radića i njihov utjecaj na etnološki rad u Hrvatskoj, Etnološka tribina, 6-7, Zagreb, str. 31-36.
- Nora, Pierre (ur), 1984: Les Lieux de Mémoire I, La République, Gallimard, Paris.
- Isti, 1986: Les Lieux de Mémoire II, La Nation, Gallimard, Paris.
- Radić, Antun, 1936 (1897): Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu, Sabrana djela I, Seljačka Sloga, Zagreb, str. 3-85.
- Supek, Olga, 1988: Ethnology in Croatia, Etnološki pregled 23-24, Beograd, str. 17-35.

CROATIAN ETHNOLOGY,
THE SCIENCE OF PEOPLES OR THE SCIENCE OF CULTURE?

Summary

The author proposes a hypothesis that older Croatian ethnology has not been defined nor practiced as the science of peoples but as the science of culture. This is argued in spite of the fact that the founder of Croatian ethnology Antun Radić defined it explicitly as "the science of peoples". Two ethnologists who have marked a greater part of Croatian ethnology in this century - Branimir Bratanić and Milovan Gavazzi - have even less contributed to such a definition of the science. The author brings evidence to the thesis that in the works of these ethnologists, ethnology was not dealt with as the science of peoples neither in theory nor in practice. Furthermore, based on the results of their research we cannot criticize them, as earlier critics have done, for defining the people as a natural, universal and ahistorical category, a bearer of a genuine culture. To the contrary, the two ethnologists have showed that the culture of a people, here the Croatian people, is a mixture of various cultural, ethnic and ecological influences. However, they practiced ethnology from a specific cultural and historical angle which, from the author's viewpoint, has prevented them to contribute to the knowledge of the Croatian culture as distinctive from other ethnic cultures. To be able to contribute to such topics Croatian ethnologists should radically change their approach to culture.